



RADOSLAV
PETKOVIĆ

Sudbina i KOMENTARI



Peto, dopunjeno izdanje

 Laguna 

Copyright © 1993, 2022, Radoslav Petković
Copyright © ovog izdanja 2013, 2022, LAGUNA

Na koricama *Portret grofa Đorđa Brankovića* (detalj),
nepoznati autor, XVIII vek, Muzej Srpske pravoslavne
crkve u Beogradu

Sudbina i KOMENTARI



KNJIGA PRVA

U KOJOJ SE PRIPOVEDA
O DOGAĐAJIMA POPRILIČNO DAVNIM,
O JUNACIMA KOJI U RAZNIM TRENUCIMA
NOSE RAZNA IMENA,
KAO I O ZBIVANJIMA
ZA KOJA NIJE UVEK LAKO PRONAĆI IME, JER
WHAT'S IN A NAME,
KAKO JE KAZAO ONAJ ENGLISKI PISAC
KOJEG DRUGI RADO CITIRAJU,
O BE SOME OTHER NAME

GLAVA I

*U kojoj jedan od junaka dolazi
do sasvim iznenađujućih zaključaka.*

Bilo je to 5. marta 1806. godine, kada je poručnik ruske carske mornarice Pavel Volkov prvi put pomislio kako je sve ono što je u životu do tada činio – kao, uostalom, i sve ono što će činiti nadalje – neobično, čak zbunjujuće slično dečijoj igri. Tog trenutka mu je na pamet palo poređenje sa zidanjima gradova na pesku, jer su se desetak koraka dalje, na žalost, neka deca upravo time zabavljala. Rečju, Pavel Volkov je pomislio kako je čitav njegov dotadašnji život – a bez imalo nade da ubuduće bude drukčije – tek besmislica kojom čovek nekako ispunjava svoje vreme zamišljajući da ispunjava svoju sudbinu. Zatim je ova pomisao, sevnuvši kroz njegov um, kao klica neke bolesti smesta prostrujala svim žilama tela, te je Pavel Volkov osetio trenutnu malaksalost koja ga je naterala da sedne na gvozdeni stub za koji je bio vezan brik *Sveti Nikola*. Sam stub je nekada bio topovska cev; kasnije ispunjena peskom, zalivena i potom pobodena u kamen mola da bi se za nju bezbedno vezivali oni isti brodovi koje je, jednom, trebalo da razara.

A potom se malaksalosti pridružilo iznenađenje. Do pre neki dan – ili, da budemo sasvim tačni, do pre neki tren

– Pavel Volkov je spadao u onu vrstu ljudi koji su prilično zadovoljni svojim životom – između ostalog zato što o njemu nisu mnogo ni razmišljali, štaviše, Volkov je posljednjih meseci i te kako uživao stojeći na komandnom mostu linijskog broda *Arhangel Mihail*, na kojem je služio kao prvi poručnik; brod sa sedamdeset i četiri topa i dve stotine dvadeset dva mornara koji su svi, sa izuzetkom zapovednika, bili njemu potčinjeni; oficira od karijere koji je tek napunio trideset i dve godine ovakav prizor uistinu mora ispuniti zadovoljstvom. Do sada se u životu nije suočio ni sa čim što bi mu se učinilo kao odveć veliki problem; nije čak, kako bi se s obzirom na godine moglo očekivati, nikada bio ni nesrećno zaljubljen, jer se nije zaljubljavao više nego što je bilo razumno. Kao svaki čovek od uspeha, neprijatelja je, naravno, imao, ali ne više nego što je uobičajeno. Uostalom, nije ni patio od želje da ga svi vole.

A ni u ovom jutru – u kojem će ga čudna misao pogoditi kao napad ubice iza ugla – nije bilo ničega neobičnog ni uznemirujućeg. Na molu – upravo pored žala koji je nanelo more i na kojem su se sada igrala deca i talasi – u luci grada Krfa, na ostrvu Krfu, prestonici Republike Sedam Ostrva, Volkov se našao da bi nadgledao poslednje pripreme briga *Sveti Nikola* za sutrašnje isplavljenje. Ako vetar bude povoljan – Pavel Volkov je dobro znao koliko je sreća neophodna čoveku za uspeh – za koji dan će se obreti u Trstu, u najvažnijoj misiji svog života. Dakle: Volkov se nalazio na pragu onoga što se uobičajeno naziva „životnom prilikom“; poduhvat nimalo lak, skopčan sa velikom neizvesnošću, ako ne i opasnošću, ali koji bi ga, u slučaju srećnog ishoda, mogao odvesti do tek sanjanih visina, štaviše: već sada je bilo neopravdano Pavela Volkova nazivati poručnikom bez ikakvog kolebanja; u džepu je nosio svoje naimenovanje za

kapetana – istina, privremeno – ali je trajnost toga naime-novanja već zavisila isključivo od Volkovljeve spretnosti. Naravno: i sreće. A Volkov je bio uveren, i to ne bez razloga, da spada u one ljude koji se sa različitim izazovima umeju dobro nositi. Makar do sada.

Upravo ga je zato misao o uzaludnosti toliko uplašila; nikada u svom životu Pavel Volkov nije pomislio ništa slično – štaviše, ni pomislio nije da se tako može misli-ti. Zbunjeno je žmirkao, sasvim nalik onome što je i bio: čoveku koga je zadesilo sasvim neželjeno otkriće. A sve ostalo – sve ostalo je bilo u redu: vetar je obećavao dobru plovidbu, završne pripreme za isplovljavanje *Svetog Nikole* odvijale su se na najbolji način; unosile su se poslednje bale sa robom koju je ovaj brod, navodno, prenosio iz Istanbula za Trst. Te bale sa pamukom trebalo je da brodu obezbede što miroljubiviji lik; zato je sa palube bila sklonjena i većina topova. Vidljivim ih je ostalo svega šest, što s obzirom na vrednost tovara i prisustvo brojnih gusara i pirata nipošto nije bilo preterano; zastava pod kojom je brod trebalo da obavi svoju plovidbu put Trsta – zastava trenutno neutralne Austrijske carevine – već bi se uveliko vila na jarbolu samo da je vetar bio dovoljno jak; ovako je tek visila, povremeno čineći slabe i neuverljive pokušaje da se razvije; more je imalo – uprkos za ovo doba godine neuobičajeno toplom vremenu – onaj ledeni sjaj koji more zimi ima, ali je oficiru koji je čitavu svoju dotadašnju karijeru proveo na Baltiku, Jonsko more, u svako doba godine, pružalo veseo prizor. A sam Volkov je već dobio ne samo sva potrebna naređenja za svoju buduću misiju, već i sva ovlašćenja koja su mu davala odgovornost, ali i moć kakvu nikada ranije nije imao. Verovao je u sebe; uvek je do sada uspevao učiniti ono što je nameravao i to brže i delotvornije nego većina ljudi oko

njega; nije bilo nikakvih razumnih razloga da sumnja da će sada biti drukčije.

A opet je sedeo pognute glave, opažajući samo usku traku prljave vode između tamnog trupa broda i zelenkastog, algama obraslog kamena obale; mučio ga je miris katrana koji je prekrivao luku.

GLAVA II

U kojoj se detaljnije govori o životu Pavela Volkova, onakvom kakav je bio pre tog martovskog jutra u kojem je Volkov pomislio što je pomislio; na budućnost ćemo se, naravno, vratiti kasnije.

Pomoz' Bože i srećo junačka, nesumnjivo bi gledajući u brik *Sveti Nikola*, rekao otac Pavela Volkova; izgovarao je ovu rečenicu mnogo i često, u raznim prilikama – pogotovo pred bitku – ali i u onim sa kojima ni Bog ni sreća junačka nisu mogli imati neke naročite veze; recimo, kada se pristupalo podizanju novog ambara na malom močvarnom imanju u Pridnjestrovlju.

Zvao se Stojan Jovanović. Njegov otac se, pak, zvao Jovan Vuković, i kao austrijski frajkor, u katastrofi kod Grocke godine 1739. spasao je život nekom austrijskom generalu; u kasnijim verzijama koje je pripovedao njegov sin, ova spasena ličnost će neprestano avanzovati sve dok ne stigne u rang carevog sina; junačke priče su najčešće neistinite. Ali, čak i u istinitim pričama – što uvek znači: malo manje junačkim – general je general i svakako nije običan seljak i redov kakav je bio Jovan Vuković; a pošto je razlika između

generala sa jedne i seljaka, redova sa druge strane toliko velika da se čak ne može dopustiti, osim kakvom greškom, da ovaj drugi spase život onom prvom, svaka takva greška se mora ispraviti. Zato, pošto je uspeo generala izvući sa bojnog polja, kako bi se junačkim jezikom reklo, a zapravo iz sve one zbrke krvi, straha, blata i govana koju je Jovan Vuković gledao svojim očima a potom se, štaviše, sa generalom uspeo prebaciti preko Dunava, Jovan Vuković se na drugoj strani obreo kao oficir i nosilac jedne, istina sitne, plemićke titule. Tako su stvari došle na svoje mesto; generala i grofa ipak je spasao, kakav-takav, oficir i plemić; a njegov sin, sada već rođeni plemić Stojan Jovanović, kasnije će u svojim pričama nastavljati sa ovim ispravljanjem prošlosti tvrdeći kako je Jovan Vuković i u svom kraju, negde u Šumadiji, bio ugledan čovek, štaviše, u bici kod Grocke, on nipošto nije mogao biti prost redov, već je komandovao jednim odredom dobrovoljaca. No, bez obzira na sve potonje priče i njihove verzije, činjenica je kako je Jovan Vuković svoj život završio kao oficir Marije Terezije i posednik malog i močvarnog imanja u Banatu.

Da je njegov otac ostao sa južne strane Dunava, Stojan bi se prezivao Jovanović; na severnoj je obali, pak, ovo „ć“ prelazilo u „č“, a pogotovo kada je neko plemić. Tako je Stojan Jovanović ubrzo postao kapetan, a potom prešao u Rusiju gde su mu potvrđeni čin i plemstvo, a u posed je dobio jedno imanje kakvo mu je moralo biti poznato – znači, malo i močvarno. Kasnije je postigao još neke životne uspehe; postao je major i oženio se jedinicom susednog spahije, mnogo bogatijeg, jer mu je imanje brojalo nekih tri stotine duša; osnovna mera bogatstva u tadašnjoj Rusiji bio je broj ljudi koje neko poseduje. Sam Stojan Jovanović je imao tek nekih pedesetak duša, mada se tome i sam čudom čudio; pre

nego što je dospeo u Rusiju verovao je da duše pripadaju samo Bogu.

Kada se udala za njega, Aleksandra Vladimirovna je spadala u tzv. stare devojke i već je bila zakoračila u ono za devojku beznadno doba od dvadeset i tri godine. Nije spadala u žene čija je nevolja da su na lošem glasu; nije bila ni na kakvom glasu a retko je iko od nje i glasa čuo. Imala je sitne oči i krupno telo – već su joj sa četrnaest godina bile opuštene i grudi i zadnjica – i osmehivala se, mada samo povremeno.

Pomoz' Bože, sveti Ignjatije i srećo junačka, rekao je Stojan Jovanović ujutro pred venčanje; sveti Ignjatije mu je bio krsna slava i ovo je predstavljalo izuzetno jaku formulaciju upotrebljavanu tek izuzetno retko; čak ne ni pred svaku bitku. Ali, nije pomoglo; ako se čovek oženi nečim neodoljivo nalik na biljku, teško da pomoć i od koga može očekivati. Za utehu, neka naročita pomoć mu nije ni potrebna; malo se dobra ili zla tu može dogoditi. Istini za volju, toj biljci je muž bio jedna od retkih osoba prema kojoj je gajila neko osećanje: prezirala ga je. Ali ovu retkost nije zapažao niko, a možda je ni ona sama nije dokraja bila svesna; u kući se to tek moglo naslutiti kroz nelagodnu atmosferu koju su svi osećali; muž, deca, posluga; ali niko nije mogao tačno odrediti o čemu se radi; nijansa u tonu, koja u čoveku menja utisak o muzici što je sluša, no uzroke ove promene može odrediti samo prefinjeni znalac. Tako nadarenih u kući Stojana Jovanovića nije bilo; samo će Pavel Volkov, kasnije, u Trstu, to shvatiti.

A Aleksandra je živela, upravljala poslugom sa tupošću koja ju je čuvala od svih mogućih prevara – ona beznadna tupost koja kao zid štiti čoveka od svih tuđih varki, ali zato svaka šteta koja iz nje proizađe obavezno ide nauštrb mnogih. Oklop moćan, ali nepotreban, odveć glomazan i težak da bi

se čovek u njemu mogao kretati, već se jedino može valjati po tlu kao neka nakazna kornjača. Tako je nekako Aleksandra ležala i ispod Stojana Jovanovića kad god bi je on pozeleo – dok god je to on želeo: naravno, u početku često i kratko, a kasnije sve ređe – čak i prve bračne noći, savršeno ravnodušna prema defloraciji i obilju krvi; potom je rađala decu koja su rasla ili umirala – češće ovo drugo – češće žensku, na očajanje njenog muža i njenu savršenu ravnodušnost.

GLAVA III

Koja je prva među brojnim kratkim glavama i u kojoj je čitalac privilegovan da odmah sazna za jednu Aleksandrinu osobinu o kojoj je i njen muž kasno doznao.

Posle nekih desetak godina i šestoro dece, od kojih su dvoje preživeli – Pavle, koji će se kasnije zvati Pavel, još se nije rodio – Aleksandra je pala sa konja; jahanje je bilo jedno od njenih retkih očiglednih zadovoljstava. Sat kasnije, počela se žaliti da je malo boli noga; protekla su još dva sata pre nego što je kazala da je prilično boli noga i vidljivo je hramala pri hodu. Lekar je sutradan ustanovio da je slomila nogu; većina ljudi bi odavno urlala od bola, kazao je.

Aleksandra se rodila sa jednom retkom odlikom: znatno umanjenom sposobnošću da oseti bol. Kao i bezmalo svaka druga ljudska osobina, i ova sadrži stanovite prednosti, ali i mane; bol je važno upozorenje.

GLAVA IV

*U kojoj se, naposljetku, nakon priče o roditeljima,
dospeva i do našeg junaka; o roditeljima će,
kasnije, još biti reči.*

Kada se rodio budući Pavel Volkov on se, makar po shva-
tanjima svoga oca, zvao Pavle Stojanović; ime nije dobio po
svome dedi Jovanu, jer se budući nasljednik imanja – koji će
se, naravno, kasnije zvati Ivan – već rodio. Pavle je, inače,
bio posljednje dete, pošto je još pre njegovog rođenja Stojan
Jovanović izgubio svaku volju da nad nepomičnom Alek-
sandrom i povremeno izvodi onu telesnu vežbu neophodnu
za rađanje dece. To je obilno nadoknađivao uspostavljajući
bliske odnose sa nekom od onih desetak duša ženskog pola
koje je posedovao. Erotski uzbudljiva tema o gospodaru i
kmetkinji u istoriji je više pogađala osetljivost pisaca romana
nego samih kmetkinja, ali treba reći da ni svi kmetovi –
dakle ni sve duše muškog pola – nisu na stvar gledale sasvim
ravnodušno; ova odlika muškaraca, da se oko nekih stvari
uzbuđuju više nego žene, dovešće u budućnosti do izvesnih
posledica. No, kako ćemo već videti, budućnost je bila vreme
koje je Stojana Jovanovića najmanje uzbuđivalo; iscrpevši
svu zalihu svojih ženskih duša – a zamalo i strpljenje muških

– Stojan Jovanović je prešao na imanje svoga tasta, smatrajući ga, makar za ovu priliku, uveliko svojim; a s obzirom na to da su svi poduhvati bili zaliveni obilnom količinom votke, obično one najgore, o njima je, naravno, znala čitava gubernija; kao neposredna posledica, tastov prezir prema zetu pridružio se ženinom preziru prema mužu. I o tome je znala gubernija.

Što ništa nije promenilo u bilo čijoj sudbini. Pijani Stojan Jovanović je jurio flaše i seljanke, Aleksandra je živela – to je uglavnom sve što se za nju moglo reći – preživela deca su rasla, tast je, osim zeta, prezirao i ćerku, mada nju nešto manje; dakle, zbivalo se ono što se zove život. I nije bilo u takvom životu nimalo neobično što će tast zavoleti najmlađeg unuka.

GLAVA V

*U kojoj se, između ostalog, priča stara priča
o dedi i unuku.*

Što je više vremena provodio pijan kod seljanki, Stojan Jovanović je u retkim trenucima provedenim kod svoje kuće postajao sve raspoloženiiji da priča, ili tačnije, da drži duge solilokvije o prošlosti, o svojim precima i o svom nacionu. Često se kaže da smo na ovoj zemlji tek putnici-prolaznici; Stojan Jovanović je, u neku ruku, bio oličenje ovakve sudbine. Njegov je otac napustio svoj rodni kraj, a on sam je otišao iz mesta u kojem se rodio ne uhvativši tu nikakvog korena; tek nekoliko grobova kraj male drvene crkve. Kada već ničega opipljivog nema, nastaje priča; ona je bila poslednje utočište Stojana Jovanovića i on je pričao sve što je o prošlosti znao; a znao je malo – ili je mislio kako zna malo čega vrednog priče – te je izmišljao koliko je umeo, a ispostaviće se da i te kako ume; rečju, lagao je mnogo i besomučno.

I najluđem pripovedaču potreban je makar neki slušalac, a Stojana Jovanovića jedva da je ko i čuo, a kamoli slušao; kmetovi su po dužnosti ćutali jedva čekajući da on završi, a Aleksandra je takođe ćutala, što je bilo uobičajeno stanje, bez obzira da li joj je neko nešto govorio i da li je to ona čula; tast ga je nervozno prekinuo pri prvom pokušaju – pošto

je napustio službu u vojsci, Stojan Jovanović je bio sveden isključivo na ovaj krug. Preostala su mu deca; i kako bi koje dete dovoljno poodraslo da bi se, makar simbolično, moglo uvrstiti u krug slušalaca – a još uvek nedovoljno odraslo da bi bilo u stanju da ovu nezahvalnu ulogu odbije – Stojan Jovanović je, uz novog slušaoca, dobijao i novu građu za svoje povesnice. Tako je u ovu ulogu jednoga časa dospelo i Pavle Stojanović, mada će u njoj provesti kraće vreme no iko od njegove braće i sestara.

Prvobitno austrijski, pa penzionisani ruski oficir, pričao je ponajviše o svojim precima – koji su, nesumnjivo, oličavali sudbinu čitavog naciona – o njihovim junačkim delima i mučeničkim smrtima, a što su godine odmicale i opadala otpornost prema piću, dela su bivala sve junačkija, a smrti sve mučeničkije. Nekako u vreme kada je Pavle postao njegov slušalac, javio se jedan novi momenat: plemenito poreklo. Verovatno je ovo proisticalo iz sve uočljivijeg tastovog prezira; mada je i sam bio relativno skroman spahija – po spahijskim pojmovima – tast nije pamtio nijednog svog pretka koji nije bio plemić; štaviše, bio je u rodbinskim vezama, makar tako dalekim da su već postajale maglovite, sa najvišim petrogradskim plemstvom.

Povesnice u mnogo čemu zavise od trenutnog stanja stvari, i zapravo je današnjica ta koja svakom pripovedaču pruža ključnu građu; suočen sa provalom tastovog prezira, Stojan Jovanović otkriva kako su Vukovići zapravo srpski velikaši iz doba Nemanjića. A kakvo bi to doba – osim po imenu – zapravo moglo biti, Stojan Jovanović naravno nije imao pojma, ali je ono u njegovim ustima dobijalo značenje nekakvog zlatnog doba koje ljudi ni pre ni kasnije nisu videli. I pošto nije znao ništa, Jovanoviću su Nemanjići mogli da posluže kao objašnjenje i opravdanje za sve. Iz detinjstva je

mutno pamtio neke junačke pesme, pa je iz tog sećanja, kao iz prilično zatrpanog bunara, sa mukom vadio čas jedno čas drugo ime koje bi moglo predstavljati ime rodonačelnika onog slavnog roda kojem je i sam pripadao; izbor najčešće jedino po trenutnoj privlačnosti čistog zvuka kakvog imena. Tako je makar bivalo sve dok – i to upravo u jednoj od priča pričanih Pavlu – nije kroz maglu alkohola kao kakav brod snežno belih jedara doplovilo ime despota Đorđa Brankovića, koje će postati ključ i izvoriste budućih priča.

Onaj koga je Stojan Jovanović nazivao despotom Đorđem Brankovićem umro je u austrijskoj konfinaciji, u češkom gradu Hebu, dvadesetak godina pre časa u kojem će Jovan Vuković preplivavati Dunav tegleći na improvizovanom splavu austrijskog generala, da bi se, na kraju, uspešno dokopao druge obale, oficirskog čina i plemstva. A u pričama njegovog sina – pomoz' Bože i srećo junačka – ne samo što je austrijski general postajao carev sin, već je i sam Jovan Vuković postajao brat od strica poslednjeg srpskog despota iz loze srednjovekovnih Brankovića koga je, opet, po tvrđenju Stojana Jovanovića, austrijski car bacio u tamnicu i tamo otrovao jer je ovaj hteo obnoviti carstvo Nemanjića. Slušaocu priče, Pavlu, moralo je zvučati kao da je sva ova zlodela počinio car lično; te je tako prva slika nekog cara koja se uobličila u njegovoj mašti bila nerazdvojno vezana sa prizorom seoskog pandura koji tera pred sobom bučnog lokalnog pijanca – slika svakako naivna, ali ne obavezno i sasvim netačna. Ona je budućem Pavelu Volkovu pomogla da sasvim ispravno shvati kako moćne treba poštovati zbog njihove moći, ali isključivo zbog nje same, jer nikakvih drugih razloga za poštovanje oni u sebi ne nose.

Do ovakvih zaključaka Stojan Jovanović nije dolazio; isuviše se mučio sa zamkama koje su mu postavljale njegove

sopstvene izmišljotine. Naime: prezime Vuković potiče od imena Vuk, a kada neko slavno ime Vukovića dovede u vezu sa srednjovekovnim Brankovićima, tada se sve obilje imena svede na jedno; na Vuka Brankovića, legendarnog izdajnika, čijom su krivicom u Kosovskoj bici Srbi izgubili bitku, državu, carstvo i sve drugo što su, nesumnjivo, imali. Sa ovim izazovom Stojan Jovanović se suočio hrabro, suprotstavivši mu celokupno svoje pripovedačko umeće i mutno pamćenje junačkih pesama; Vukovići, naime – tako je glasilo konačno rešenje muke – nisu bili potomci tog Vuka Brankovića već jednog kasnijeg, koji je živio na onoj istoj strani Dunava na koju je Jovan Vuković prebegao. Tako, porodično imanje nije bilo ni dobijeno od austrijskog cara za zasluge kod Grocke, već je bilo ostatak mnogo većeg pradedovskog imanja koje je car zapravo oteo od predaka Jovana Vukovića da bi njemu vratio tek mrvicu nekadašnjeg bogatstva; pravična ozlojeđenost je bila razlog da Stojan Jovanović napusti službu bečkog dvora i pređe u rusku. A onaj slavni predak kome je jednom sve pripadalo, Vuk Branković, koga ne treba brkati sa Vukom Brankovićem, proslavio se u bitkama sa Turcima i dobio ime Zmaj Ognjeni Vuk, a njegovog sina su Turci zarobili i odveli u Stambol, a tamo se u njega zagledala careva kćer... i priča je dobijala nove, snažne obrte da bi napokon dospela do vojvode Jovana Vukovića koji je u bici kod Beča – ime Grocke Stojanu Jovanoviću jedva da je išta značilo – spasao austrijskog cara, glavom i bradom, tako nezahvalnog da je, uprkos obećanju, Vukovićima ili Brankovićima obnovio tek deo nekadašnjeg sjaja.

Izmešala su se tako razna mesta, vremena i ličnosti, i bitka kod Beča i kod Grocke, i prebeg Jovana Vukovića, i srpska seoba sa patrijarhom Arsenijem Čarnojevićem, i razni Brankovići kojih se Stojan Jovanović mogao setiti, a sve ovo

je onaj koji se još uvek zvao Pavle Stojanović u početku slušao pažljivo, pa posle ne. Posle mu je dosadilo da prati sve zavrzlake sa imenima i sudbinama svojih navodnih predaka i postajao je sve bliskiji sa jednim od živih i prisutnih, svojim dedom, ruskim spahijom; a ovaj je, opet, sa iznenađenjem ustanovio kako mu je unuk mnogo bliži od ćerke – a o zetu i da se ne govori.

Prvi pokušaj Pjotra Aleksandroviča da sa ovim unukom uspostavi bilo kakvu vezu učinjen je bez mnogo nade; deda je smatrao da potomci ruskih plemića obavezno moraju da savršeno govore francuski – sam nije znao ni reči. Prethodni pokušaji, sa prethodnim unucima, propali su; bili su gluvi za sve jezike, sasvim nalik svome ocu, uverenom da govori i ruski i srpski, a govorio je nekom neverovatnom mešavinom oba jezika koju su jednako i Rusi i retki Srbi u ovom kraju imali muke da razumeju. No, Pjotr Aleksandrovič je, prijatno iznenađen, shvatio kako je njegov najmlađi unuk istovremeno progovorio i ruskim i srpskim – a nije znao da je ovaj govorio vrlo pravilnim srpskim, i to ne onim koji je mogao naučiti od svoga oca već od očevog posilnog, takođe vojnika prispelog iz Austrije – i to tako da često ni sam nije bio svestan kojim jezikom govori. Pre svoga odlaska u Sankt Petersburg sanjao je podjednako na oba jezika. Za njegovog prvog učitelja Pjotr Aleksandrovič je uzeo nekog odrpanca čija je jedina vrednost bila u tome što je zaista bio rođeni Parižanin. Za narednih godinu dana dečak je od njega naučio ono jedino što se moglo naučiti: francuski.

Tako je Pavle počeo da živi na imanju svoga dede – jedva nekih pedesetak vrsta udaljenog od imanja svog oca – i zauvek je postao Pavel. A na imanje su počeli stizati novi i drukčiji učitelji, u početku podjednako zadivljeni i iznenađeni dečakovim sjajnim poznavanjem francuskog jezika sa

pariskih ulica. Prvi je učitelj zauvek ostao sa njegovim ocem postavši mu nerazdvojan drug u izletima po okolnim selima; njih su se dvojica sjajno razumeli, osim u retkim trenucima kada su obojica bili trezni, jer jedino tada nisu mogli pronaći zajednički jezik; po selima su se rađala deca kojoj je svaki od njih mogao biti otac.

Pjotr Aleksandrovič je zadovoljno umovao kako krv nije voda i kako se prave vrednosti ne mogu zauvek izgubiti, jer se u krvi njegovog unuka razbudilo sve ono što je zaspalo u krvi njegove ćerke; napokon je zaključio da mu je unuk predodređen za mnogo bolju sudbinu od bitisanja u ovoj zabiti. Pisma su krenula za Sankt Petersburg; sa juga Rusije do ušća Neve putovala su dugo, a ni adresati se nisu preterano žurili sa odgovorima; ipak, odgovarali su; uh-još-nisam-odgovorio-onome-kako-se-zvaše; i nisu odbijali molbe. Posle dve godine, stvari su bile sređene; Pavela je čekala karijera oficira.

Deda i unuk su se pred rastanak složili da treba rešiti neke sitnice; zaključili su da i prezime, ne samo ime, treba da zvuči što više ruski, s obzirom na to da krase lik jednog oficira i plemića predodređenog za veliku karijeru. Samim tim, prezime Stojanović je otpadalo; Jovanović se lepo moglo prevesti u Ivanovič, ali se unuk pobunio; koren prezimena, ime Ivan, zvučalo mu je preterano seljački. Pjotr Aleksandrovič je unuka pogledao sa iskrenim poštovanjem; njemu to na pamet ne bi palo. Razmatrano je i prezime Branković; nagoveštaj veze sa srednjovekovnim srpskim despotima mogao je nadoknaditi neruski zvuk reči, samo da je iko u Sankt Petersburgu o tome imao pojma; ovako bi o toj vezi Pavle morao da priča sam, a u Sankt Petersburgu su oдавно imali svoje mišljenje o nepoznatim potomcima slavnih porodica. A onda se unuk setio očevih muka sa imenom

Vuk; ruski se „vuk“ kaže „volk“ i prezime Volkov je zvučalo sasvim dobro, štaviše, mislio je unuk – a to nije rekao svome dedi – ako se ikada ukaže prilika, dobro je zadržati neku vezu sa očevim pričama; bio, dakle, jednom, Zmaj Ognjeni Vuk, pao u tursko ropstvo i odveden u Islanbul... i pomoz' Bože i srećo junačka.

U guberniji u kojoj je Pjotr Aleksandrovič bio najveća vlast – gubernator nad gubernatorom, govorilo se – čovek se zvao onako kako je Pjotr Aleksandrovič želeo.

Pavel Volkov je otputovao u Sankt Petersburg.

GLAVA VI

*U kojoj se usporava tok pripovesti da bi se
ispričao jedan važan detalj u životu onoga koga
ćemo isključivo nazivati Pavel Volkov.*

More je iskrsllo iznenada.

Jednoga kasnog popodneva – ili je već bilo več; letnji dani u Petrogradu trajali su mnogo duže nego što je Pavel Volkov navikao – more se našlo pred Volkovom; smešteno u tom odblesku sjaja koje nije ni dan ni noć. Uz škripu drveta, blistavo osvetljen, na hladnim valovima se ljušćao ratni brod „Carica Jelisaveta“. Visoko se vila zastava sa andreevskim krstom; zastava je bila bela, a krst plav; šarenilo se ispod nje bezbroj zastavica. Čas ranije je utihnula topovska paljba u počast carici koja se iskrcala na palubu; dim se još nije sasvim razišao – miris mora se mešao sa mirisom baruta – a sa palube su se, preko mnoštva ljudi koji se tiskaju na obali, rasprostirali zvuci muzike. A ipak: kroz miris baruta, zadah neopranih tela, smrad loše votke koja je podsećala na oca, jasno se probijao miris mora.

Pavel Volkov je bio srećan.

GLAVA VII

*U kojoj se pisac obraća čitaocu sa namerom
da ga posavetuje.*

Pri čitanju onakvih delova knjige kakav je upravo pročitao, čitalac bi trebalo da ispolji dužnu opreznost; pogotovo bi trebalo da se čuva iskušenja da Volkovu ne pripiše sopstvena osećanja, a nije loše ni da ispolji izvesno nepoverenje prema piščevim naznakama – otvoreno govoreći, nepoverenje koje treba da gaji ne samo na ovom mestu – jer i pisac lako pada u grešku da neka sopstvena osećanja i iskustva pobrka sa junakovim. Razlog koji opreznost diktira ne leži toliko u onoj poznatoj tvrdnji da su svi ljudi različiti već, naprotiv, u jednoj sasvim drugoj mogućnosti: da su svi, ili makar većina ljudi, u određenim, istim vremenskim periodima sličniji nego što se to obično misli. Čak i neki doživljaji koje smatramo vrlo ličnim, te se njima ponosimo kao bitnim delom sopstvene intime, mogu se, u dobroj meri, zbivati po pravilima koja određuju svet i trenutak u kojem živimo. Ushićenje romantičarskog pesnika pred morem

slobodaru, uvek more ćeš da ljubiš,

i potom bezbrojna oponašanja ovog uzbuđenja koja se okončavaju ushitom modernog turista sasvim uverenog da su

mu redovni godišnji odlasci na more nasušna unutrašnja potreba – sve je to, uglavnom, bilo nepoznato ljudima starijih vremena. Odisej je kažnjen da morima luta i, ako će tom prilikom uistinu doživeti mnogo toga zanimljivog, biće tu sasvim malo prijatnog; čak i njegov život sa nimfom Kalipso spada u otrovne i opasne čarolije. Ali, mnogo češće nego Kalipso, na morima se sreću Polifem ili Kirka, a na mora se ljudi otiskuju gonjeni nekom žudnjom

za vlašću, zlatom ili hljebom

i morem se mora zavladati ako se ova žudnja želi utažiti. Stanovnici dalekih atlantskih i tihookeanskih otoka, zadovoljni da ribare uz obalu, morali su biti prilično zaprepasčeni kada su se našli u prilici da svedoče o sukobima za njihove pojmove ogromnih evropskih brodova koji su vodili svoje borbe na pučini – i za nju.

Izazov mora postoji, na ovaj ushićeni način, tek za romantičarske pesnike, koji nimalo ne veruju u postojanje zmajeva – ma koliko lagali da su u toj veri nepokolebljivi – i kojima putovanje morima postaje sve udobnije i bezbednije.

Da je način na koji se okolni svet doživljava vrlo relativan i vrlo promenljiv, treba imati na umu i kada se razmišlja o odnosu mirisa i smradova. Čitave generacije, bez uzbuđenja, stolećima žive u smradu – ili onome što mi danas nazivamo smrad. Uživanje na nekoj od legendarnih kraljevskih večera modernom čoveku teško da bi bilo moguće bez žestoke kijavice – zvanice su se kupale tek izuzetno – a ulice gradova su istovremeno bile i kanalizacioni odvodi.

Sa druge strane, nije sasvim isključeno da Pavel Volkov uistinu kroz „miris baruta, zadah neopranih tela, smrad loše votke koja je podsećala na oca“ ne oseti da se miris

mora probija kao miris čist i osvežavajući, naznaka nečeg privlačnog i pomalo tajanstvenog. Naša priča se odvija u Sankt Petersburgu krajem XVIII stoleća; u tom trenutku i na tom mestu nalazimo se na graničnoj liniji između sred-njovekovnog i onoga što nazivamo modernim doživljajem stvari. Ovu verovatnoću pomalo dovodi u pitanje činjenica da je Volkov tek stigao iz provincije u kojoj su stvari stajale sasvim drukčije – njena udaljenost od Petersburga nije bila samo u vrstama, nego, bukvalno, u stolećima. No, on je bio dečko koji je brzo učio i razumeo ono što uči, a na dedinom imanju učitelji su mu bili Francuzi čije su maramice bile obavezno natopljene kolonjskom vodom. Možda ne zato što su im toliko smetali mirisi kuća u kojima su živeli, već zato da bi bili drukčiji; za tu odliku su, uostalom, bili i plaćeni.

GLAVA VIII

U kojoj se pripoveda o jednoj važnoj odluci koju je naš junak doneo, kao i o svim njenim posledicama.

Naravno da je jedan trezven čovek, kakav je nesumnjivo morao biti tajni savetnik knez Razumski, sve ovo smatrao dečaćkom fantazijom; da mu se sa takvom idejom pojavio njegov bratanac – o sinu da ne govorimo – smesta bi ga oterao dođavola. Ali, Pavel Volkov nije bio njegov sin – niti čak bratanac – i, ako je knez bio spreman da u ime rođaćkih veza sa onim tipom kako-se-zvaše-Pjotr-iz-Vukojebine tom dečaku i pomogne, čak i da obezbedi mesto u kadetskom korpusu – pa lepo, ako je momku dunulo da ide u mornaricu, neka ide; knez će mu sa zadovoljstvom ispuniti ovu želju. I tako se Pavel Volkov, sa novom mornarskom mrežom i kovčegom, obreo na linijskom brodu *Simeon* kao kadet.

Svako ko je u tom činu dospeo na brod čiji je komandant bio kapetan Senjavin, mogao je, makar za početak, zaboraviti na svoje plemenito poreklo i veze. Senjavin je voleo da ponavlja kako se lično naš car, Petar Veliki – i ovo je zvučalo kao da pokojni car još uvek vlada iz svoga peterburškog dvorca – nije stideo da radi kao šegrt u holandskom

brodogradilištu; a nije se stideo zato što je znao da ako čovek hoće da nauči kako se zapoveda ljudima, mora najpre naučiti kako se sluša; a kada stvari tako stoje sa carem, još više je to slučaj sa mornaričkim oficirom; jedna od najbitnijih razlika između oficira i mornara je u tome što oficir ume da uradi sve ono što ume i mornar, a mornar ne ume da radi ono što zna oficir. To je u praksi značilo da će svaki kadet na svojoj koži osetiti sve razloge zbog kojih se u luci moraju otvarati četvoro očiju da broj begunaca sa broda ne bi bio veći od uobičajenog. Treba reći da je Senjavin ovakve ideje glasno iskazivao na brodu, a tiše u Admiralitetu, gde sve ideje pokojnog cara nisu bile podjednako popularne; tamo se čak moglo čuti da su slične ideje upravo uzrok svega onog što se trenutno dešava u Francuskoj – a tamošnji događaji su iskazivali, u najmanju ruku, masovno nepoštovanje prema jednom kralju.

Tako je Volkov ubrzo shvatio značenje podrugljivog osmeha sa kojim je knez Razumski ispunio njegovu molbu. Bilo je trenutaka kada je iskreno proklinjao svoju glupost i sa zavišću gledao mladiće u gardijskim uniformama, koji nisu imali pojma kako izgleda veranje uz zaleđeni konopac čiji je žareći stisak ono jedino što čoveka čuva od strmoglavog pada u ledenu vodu. Ali su ti trenuci žaljenja bili tek kratkotrajni naleti plime nezadovoljstva; Volkov je ubrzo iskreno zavoleo i more i plovidbu.

Mada je Razumski, kako se govorilo, bio i dvorski i svet-ski čovek – što znači prilično ciničan – ipak je, u suštini, bio dobar čovek; njegov cinizam je proisticao iz njegovog iskustva, a ne iz njegove prirode. Predusretljivost kojom je ispunio Volkovljevu želju kasnije će ga ispuniti grižom save-sti. Zato je njegova naknadna briga o mladiću, sasvim jasno stavljena Senjavinu na znanje, bila veća nego što bi to inače

bio slučaj. A Senjavin, uprkos nekim svojim zbunjujućim uverenjima, nije bio budala i cenio je prijateljstva sa dvora; istina, Volkov nije znao da spada u red povlašćenih kadeta i nije na svojoj koži osetio nikakve povlastice – naprotiv – ali se na njega motrilo kao na onoga koji treba da pokaže samo dovoljno dobre volje da bi mu se mnoga vrata otvorila. A Volkov je, uistinu, tu volju pokazivao; Razumski je bivao sve zadovoljniji jer razloga za grižu savesti nije bilo – uradio sam pravu stvar – i bio je spreman da onoga kojeg su već svi smatrali njegovim *protégéom* i dalje usrdno pomaže.

Što je, opet, za posledicu imalo dve stvari: Volkov je dobio čin brže nego ma ko od njegovih vršnjaka i stupio je kao treći poručnik na fregatu *Flora*; a prijateljstvo između kneza Razumskog i kapetana Senjavina odigralo je određenu ulogu kada je Senjavin, zahvaljujući svojim sposobnostima, ali uprkos nekim sumnjama, postao najmlađi kontraadmiral ruske carske mornarice.

GLAVA IX

*U kojoj je reč, nimalo slučajno, o
Zahariji Orfelinu, već mrtvom
u času zbivanja naše priče.*

Čovek se danas čudno oseća ispisujući rečenicu da je Orfelin rođen godine 1726. u Vukovaru – imena katkad mogu nestvarnije zvučati nego neke davne godine. Ko god je video makar slike one sablasti koju u času dok pričamo ovu priču označavamo imenom Vukovara, znaće šta mislimo.

Najbolji savremeni poznavalac dela Zaharije Orfelina, Milorad Pavić, kaže da je moguće više tumačenja ovog prezimena:

da je sastavljeno od dva grčka imena;

da je nastalo od francuske reči koja označava siročće;

da je preuzeto od istoimenog francuskog medaljera;

da je preuzeto od izraza koji u draguljarstvu označava glavni kamen u kruni, što kao da ukazuje i na alhemičarsko poreklo ovakvog naziva.

Dodajmo, u svoje ime, i primedbu da je ime Orfelina blisko i onome koje u modernom jeziku izgovaramo kao „orfici“, dakle nazivu starogrčke sekte koja je verovala da vodi poreklo od mitskog Orfeja i verovala u seljenje duša. Za dušu je bora-vak u telu istovremeno i kazna i prilika za njeno prečišćenje.